

Warren Bargad: *From Agnon to Oz*, Scholars Press, 1996
ע' בעברית, 195 ע' באנגלית.

מ-A ל-Z: עיונים בספרות העברית החדשה

מאת לב חקק

ב"הדרשה" מוצא ברגד מצד אחד ביקורת חריפה נגד הציונות, ומצד שני תמיכה בפתרון הציוני. ביצירתו של עוז הוא מוצא ששרגא אונגר מצטייר מצד אחד כפרנואיד קומי-פתיטי, ומצד שני כאדם סביר ומחושב. הטעון התאורטי של ברגד בהיר ומתוחכם. באשר ליישומו, נראה לי שאין זה מיותר להעיר בהקשר זה, שדמויות וטקסטים מורכבים משקפים בחלקים שונים של היצירה פנים שונות של אותו עניין, הם ממשיכים, משלימים ומבהירים זה את זה, מה שמקשה על ההכללה לגבי הדמות הבדיונית, המספר והקורא כאחד. עצם העיצוב של הפנים הרבות של אותו עניין הוא קביעה מובלעת, שהסוגיה מורכבת מכדי לאפשר הכרעה פשוטית וחד-משמעית אמינה בה. לעתים, בהקשר של מאמר זה, הייתי מציע קריאה שונה של הטקסט. כך, למשל, ב"אורח נטה ללון" כתוב: "פעם אחת נזדמן לי חייט אחד לבוש קרעים ומצאתיו בקי בארבעה טורים בעל פה. אמרתי לו, כל כך יש בידך ואתה מטילא טלאים. הראני סנדלר אחד יחף, שידוע למצוא כל מקור ומקור לדברי הרמב"ם, ועדיין אינו מגיע לקרסוליו של מצחצח נעליים אחד שיושב בשוקי ירושלים

ויועד לפסוק דין מן הזוהר". ברגד קולט את ההרחקות או הפליאה, אך לדעתו אפשר להרגיש כאן גם שמץ של השפלה: "כל כך למוד אתה ולזה הגעת, להיות חייט לבוש קרעים או סנדלר יחף?" נראה לי, שיש לקחת בחשבון בפירוש היגדים אלה שהלשון נבררה בזירות, והיא גוררת עמה זכרי-לשון שמפענחים אותה כלשון פליאה והערצה, ולא השפלה: "... אמר (רבן גמליאל) לו (לר' יהושע): כל כך בידך ואתה יורד בספינה! אמר לו: עד שאתה תמה עלי - תמה על שני תלמידים שיש לך ביבשה: ר' יוחנן בן גודגדא ור' אלעזר חסמא, שידועים לשער כמה טיפות יש בים - ואין להם פת לאכול ולא בגד ללבוש" (הוריות י). החכמים העניים והצנועים לא הושפלו, אלא נקראו על ידי רבן גמליאל כדי להוסיבם בראש.

שתי מסות בעברית הכלולות כאן ראו אור לראשונה בהדאר. אחת מהן היא על "וירח בעמק אילון": רומן לירי לעמליה כהנא-כרמון", שפורסם ב-1972. על יצירותיה של סופרת חשובה זו כתב ברגד גם שתי מסות רגישות בחלק האנגלי. ברגד מציין, שהוא קשר קשרי ידידות ארוכים עמה. הערות כאלו של חוקר מעוררות בי עניין מיוחד, ואף שהן אינן רלבנטיות להישגי המאמרים, הן מאירות צדדים מסקרנים בעולם המסורים לספרות העברית. הערות אחרות מסוג זה הן הערת המבוא, בה מודה ברגד, בין השאר, במיוחד לארנולד באנד, כאחד ממוריו ויועציו, שסיפק לו דוגמה למסירות למחקר הספרות העברית, אף כי הייתי שמח בפירוש כלשהו על כך; וכן הערתו על ההישענות על הרצאה של חנה קרונפלד ב-1986, והייתי רוצה לדעם אם היא פורסמה כבר, שכן למעלה מעשר שנים חלפו מאז השמעתה.

במאמר הנ"ל מדגיש ברגד, שעיקר הרומן בהתרחשות הנפשית ובהתבוננות הפנימית בהתרחשות החיצונית,

פרסום מחקר של חוקר יליד אמריקה בתקופה זו בתחום הספרות העברית הוא עדות למסירות לתרבות העברית, וראוי לתשומת לב ולכבוד. שונה הוא משאם האינטלקטואלי של חוקרים ויוצרים ילידי אמריקה מזה של ישראלים שחיו את הלשון העברית וספרותה שנה אחרי שנה בארץ לפני הגיעם לכאן. משא זה גם שונה מזה של חוקרים ויוצרים שהיגרו ממזרח-אירופה לאמריקה, והמשיכו ליצור בשפה העברית. חוקרים דוגמת אורי אלטר, ארנולד באנד, אברהם הולץ, אלן מינץ, ויליאם קטר, סטנלי נאש, זאב ברגד, אריה וינמן ואחרים, שאיני מזכירם אך ורק בגלל קוצר היריעה, נחשבים בעיני לגיבורי רוח. על כן שמחתי לקרא את ספרו של זאב ברגד. הספר שלפנינו הוא אוסף מאמרים, מסות ודברי ביקורת, שנתפרסמו בבמות שונות במשך כעשרים שנה, ובכללם שלושה מאמרים בעברית, ששניים מהם ראו אור בהדאר. נכון הוא בעיניי להתייחס אל כל פרסום לגופו, כדי להעריך את המכלול שלפנינו.

ככלל, יש מאמרים שמאריכים חיים משום שהם מתמקדים בתיאור, ניתוח והערכה של טקסטים מסויימים. אף כי תאוריות ומחקרים משתנים, הן ביחס ליוצר מסויים או יצירה מסויימת והן בתחומי מדע הספרות בכלל, יכול מאמר להיות משמעותי ועמיד בפני שינוי הזמן, עקב תרומתו להבנה ולהארה של טקסט מסויים. כנגד זה, מאמרים שהם מכלילים, החותרים לראייה מכלילה של יצירתו של יוצר או אירוע ספרותי מסויים, עלולים להתקשות במשך הזמן, בהיותם סיכומי ביניים ואף פחות מזה לגבי יוצרים שהמשיכו ליצור שנים רבות אחרי כתיבת המאמר, כשהדינאמיקה של יצירתם משוחררת מחרצובות ההכללות הזמניות לגביהן. מכל מקום, מסות דוגמת אלו של ברגד חשובות גם במילוי משימת התיווך בין הקורא האמריקני המעוניין במכלול ולא רק בפרטים. תיאורטית, קהל הקוראים הפוטנציאלי של הספרות העברית (לפחות זו המתורגמת) נמצא באמריקה יותר מאשר בכל מקום אחר בעולם, ועדיין לא מוצו שיטתית האפשרויות העצומות הגלומות בהבאת הספרות העברית אל הקהל הפוטנציאלי הכן והתרבותי הזה.

המאמר העברי הראשון הכלול בספר פורסם במקורו לפני כשמונה שנים, ונושאו: "שלושה מונולוגים על הציונות: עגנון, הזן, עוז". ברגד מעיין במונולוגים על הציונות, הנמצאים ב"אורח נטה ללון" לשני עגנון, "הדרשה" לחיים הזן ו"אהבה מאוחרת" לעמוס עוז. מלבד הנושא המשותף להם, הם דומים מבחינה זאת, שבכל אחד מהם יש ערפול, סתירות וסטיות בתוכו, או ביחס לחלקים אחרים של היצירה בה הוא נמצא. ברגד מוצא ב"אורח נטה ללון" גישה רומנטית-אידיאליסטית כלפי תושבי הארץ מצד אחד, וגישה ריאליסטית מצד שני, דבר שמבטא את הקרע הנפשי של המספר בין ירושלים לגולה.

התבוננות הגוררת טינה, תחושת אוזלת יד ויאוש. לעתים מספרת נועה טלמור בגוף ראשון, ולעתים מספרת דמות אחרת על המתרחש בחיי נועה. ברגד בוחן שלושה מוטיבים ברומן: הזהות, העשייה וההשתנות. הדמויות מהרהרות בזהותן, נועה רואה בעולם המעשה כמה שעלול לגרום לאיבוד הראייה הפסיבית המעמיקה בעולם, ההשתנות החיצונית אינה בהכרח גוררת השתנות פנימית אמיתית.

גם במסה האחרת שפרסם ברגד באותה שנה על אפלפלד **בהדאר** - "אהרון אפלפלד: העבר האבוד דורש אזכרה" - חותר ברגד לראייה כוללת, למציאת המאפיינים של היצירה. ברגד נע בין ההכללות לבין בדיקת יישומן בטקסט, מחשבתו דקה והגדרותיו אינטליגנטיות. הוא רואה באפלפלד סופר המתרכז בעולמו של שריד השואה, החי במסע חיים נוודי מתמיד, בהפכים נפשיים כגון זיכרון ושכחה, הבעה ושתיקה, וכשהוא חושב שהגיע במסעו לפתרון, הוא מגלה שהוא עומד בפני משבר. ב"סיפורי עשן" (1962) מסתמן מעבר מהקבוע, המתוכנן והיציב, אל הרופף, המדהים והמייאש. בסיפורי "בגיא הפורה" (1963) מתווספים לנדידה ולחוסר השליטה מוטיבים של חוסר מוצא, חוסר מטרה, איבוד הזיכרון וחוסר הזהות. בקובץ זה, כמו ב"כפור על הארץ" (1965), המספר הוא עד-ראייה מעורב במסופר. ב"קומת קרקע" מבקשות הדמויות לשכוח את העבר ולהמשיך אותו באותו זמן.

ברשימות הביקורת והסקירה שלו - כולן באנגלית - מתבונן ברגד בספרי שירה, רומנים, אנתולוגיות וספרי מחקר. בעצם ההתייחסות העדכנית למגוון כזה מוצא אני טעם לשבח. נמצא כאן סקירה וביקורת על האנתולוגיה לספרות עברית בעריכת רוברט אלטר, על "בין הווה לחוויה" ליהודה פרידלנדר, "עוד מוות" של עמוס עוז, "בתחילת קיץ, 1970" ו"המאהב" לא.ב. יהושע, "השבר הסורי-אפריקני" לאבות ישורון (1974), "סיפור פשוט" לעגנון בלבשו האנגלי, וספרה של אסתר פוקס על האשה בספרות העברית. הקורא את היצירות האלו בתרגום, ימצא כאן הארות מנחות חיוניות עליהן. כדרך הביקורת בכלל, המבקשת לתווך בין הקורא ליצירות, גם לאחר קריאת ביקורות אלו נשארות, כמוכן, שאלות שונות תלויות ועומדות, הדורשות תיאור וניתוח.

קצרה יריעת הביקורת מלדון - ולו ברפרוף - בהיבטים רבים ועם זאת, מצליח מרגד לתווך ביריעת הביקורת הקצרה שלו בין היבטים שונים של היצירה לקורא.

ראשון המאמרים באנגלית הוא המאמר: "סימני קריאה, מאניפסטים ופריפריות ספרותיות אחרות". המאמר פורסם לראשונה ב-1974, לרגל הופעת הגיליון הראשון של כתב העת "סימן קריאה" ב-1972. אגב העיון ב"פתיח" של מנחם פרי ומאיר ויזלטיר לחוברת הראשונה של "סימן קריאה", ברגד מתרגם ומעיר הערות שונות לגבי מאניפסטים אחרים בספרותנו, "עם בני דור" למשה שמיר (1945), "מאזניים" (1929), "לקראת" (1953), "אכסניה" (1955), "עכשיו" (1959), "הספרות" (1986), ו"משא" ("דבר", 1972). האיסוף והתרגום של מאניפסטים אלה חשוב כשלעצמו, מה גם שמתלוות להם הערות והארות מעניינות. תוך עיונו ב"פתיח" מתייחס ברגד להיבטים שונים ב"פתיח" ומוצא בו טיעונים מגוחכים, מטעים, סותרים לתוכן החוברת, מבטאים תחרותיות ריקה, אך החוברת עצמה, על אף מגרעותיה, איכותית ומבטיחה בדרך כלל. בעוד שה"פתיח" של "סימן קריאה" נבחן הן כשלעצמו והן לאור המאניפסטים האחרים, תהיתי האם בעת כינוס המאמרים היתה הזדמנות נאותה להשלים את המאמר על ידי מבט פרספקטיבי, ממרחק של עשרים ושתיים שנה, על החוברות של "סימן קריאה" לאור "הפתיח".

ב-1975 פרסם ברגד את "ילדים ואוהבים: על היצירה

השירית של יהודה עמיחי". ברגד מעריך את ההישגים השיריים בשירת עמיחי, ורואה בפשטותה, שאת היבטיה הוא מפרט, את אחד ממאפייניה המרכזיים. הוא מתאר את דמויות הילדים והאוהבים בשירה זו, המייצגות את אותם התמימים השואפים לאושר מתמיד. עמיחי משתמש בסמלים חוזרים כמו דרכים, מסעות, ציפורים ועונות כדי להבליט את המעבריות שבחיים, שהיא דבר קבוע. האדם בטוח במציאותו, אך לא בטוח לאן, איך ומדוע הוא צועד. ברגד ממשיך בהכללות לגבי יצירות עמיחי, ומביא סימוכין מן היצירות. בהערות המכלילות יש מהמועיל, בבחינת הערות מבוא כלליות ליצירת עמיחי. שוב, ייתכן שהיה טעם להשלים מאמר זה, שפורסם למעלה מעשרים שנה לפני הכללתו בספר הנוכחי, כפי שהיה טעם לעדכן את המאמר "דמויות הערבי בספרות הישראלית", שפורסם ב-1977. מאז נכתב מאמר זה נכתבו תילי תילים על הנושא, הן באשר להיקפו והן באשר למתודה של העיסוק בו. ברגד מתייחס במאמרו ליצירות של יוסף חיים ברנר, משה סמילנסקי, יצחק שמי, יהודה בורלא, משה שמיר, ס. יזהר, יורם קניוק, עמליה כהנא-כרמון, עמוס עוז, א.ב. יהושע, בהן נמצא דמויות של ערבים. מובן שאי אפשר בעשרה עמודים גם להכליל וגם להתייחס לעומק היצירות הנדונות, אך ברגד כותב ברהיטות ובלהט אהבה לספרות העברית, ומספק לקורא האנגלי מידע והערכה.

כנגד זה, מאמר בנושא, הפואטיקה של הרמיזה והמסורת הספרותית העברית, אותו כתב ברגד ב-1977, נושא מעצם טבעו אפשרויות לביטוי אמיתות בעלות "אריכות ימים". ברגד משתמש ביצירת עגנון כדי לבחון נושא זה. הוא מציין שעגנון רמז לטקסטים מקראיים, רבניים, לאגדות ולסיפורי עם,

המועצה למען החינוך העברי

בהשתתפותו הנדיבה של

הרב עזריאל מילר שליט"א

כנואם ראשי

מתכבדת בזה להזמין למסיבה חגיגית ולטקס הענקת פרסים לציון השגיהם ומנהיגותם של

שרה אטנברג

דיקן לשעבר - בית מדרש למורים ע"י בית מדרש לרבנים באמריקה

חיים סינר

עובד חנוך ציוני ויועץ קהילתי

הרב יצחק גמליאל וויטי

מנהל כללי אקדקוטיווי לשעבר,

משרד החינוך היהודי בטורונטו, קנדה

שוחרי החינוך העברי, מוקירי השפה העברית

ואוהבי ציון יצינו את האירוע הזה

ביום ב', ד' סיון, תשנ"ז בשעה 4:30 אחה"צ

אנו מקווים לקבל את פניך

הוועד

לקבלת אינפורמציה נוספת נא לטלפן:

212-529-2000 Ext. 1311

מנה: 36 דולר

שאלה: "רב-שיח" מהו?

מענה: זהו חוג תיקשורת אלקטרונית עברית [רשימת אימייל בלע"ז] שכולו חדש [עודנו בשלב ההתהוות] לדיון משותף בבעיות עם ישראל וארצו באמצעות רשת-המחשב של האינטרנט ברחבי עולם, מיועד הן לתושבי המולדת והן לנו המשתתפים, ברוב עוונותינו בחוץ-לארץ.

שאלה: למה זה בעברית?

מענה: בלי שים לב לכך עד כמה אנחנו שולטים בשפת המדינה, כבודה במקומה מונח, הרי זו סאה גדושה ושפל-השפל של מלאכותיות ומגוחכות שמי שחושב ודואג, הוגה נכאים ומתמוגג מנחת, מתעצב וצוהל בינו לבין עצמו [ואף חולם ומסייט] בעברית יצטרך להיזקק ל"תחפושת" של שפה זרה בכדי להתבטא ולהחליף דעות וידיעות עם דומיו, דוברי, כותבי, קוראי וחושבי עברית כמוהו, וזאת ביתר-יחוד וביתר-שאת כאשר מדובר בעניינים המעוגנים בנבכי-לב-לבנו.

שאלה: מה נשתנה החוג הזה מיתרם?

מענה: בהשתחררות מכבלי המסובלות והמסובכות המייגעת והמפרכת ובזבזנית הזמן לבלי-נשוא וה"מוציאה את הנשמה" שבתהליך הממושך והמתגרה בסבלנות של ה"שיעתוק" [טרנסליטרציה]. פרטים על כך בהמשך.

שאלה: מהי העלות?

מענה: חינוג אין-כסף.

שאלה: מהי מגמת החוג?

מענה: בלתי-מפלגתי, פתוח לכל, ובלבד שישמרו החברים על תקן הגינות ויכבדו איש את רעהו - גם בהיותם יריבים בדעות.

נא לפנות באמצעות פקס: 773-539-8877 יאיר.

ואפילו ליצירות שלו עצמו. רמיזותיו לעתים עקיפות, לעתים ישירות; יש שהן נועדו לעצב טון ארכאי בלבד, אחרות נועדו להשיג משמעויות טקסטואליות. ברגד מתייחס ברפרוף לרמיזות ישירות לטקסטים מקראיים ב"קדומות", הקדמה ל"פולין: סיפורי אגדות", ולרמיזות עקיפות ב"אגדת הסופר". אולם עיקר עיונו נסוב על הרמיזות ב"סיפור פשוט", כשמטרתו היא להראות את חשיבות ההקשר בקביעת משמעות הרמיזה וחשיבות אי העמדתה של הרמיזה כטכניקה סגנונית התלושה ממכלול היצירה. ההצבעה על מורכבותה של הרמיזה משמשת בסיס להתנגדותו של ברגד להתייחסות הגורפת ב"פתיח" של החוברת הראשונה של "סימן קריאה", שמעוניין בסופרים ה"חופשיים" מן הסד העגנוני ורחוקים מגינויו. אין סיפוריהם מעשה-תשבץ של משמעויות, אין בהם קריצות אירוניות בעין גסה, ואין בהם מערכות רמזים עמוסות לעיפה". ברגד הצליח בתיווך המדגים בין הקורא לטקסטים הספציפיים של עגנון, ולא נראה לי שהתכוון לתרומה חדשנית להבנת התופעה של הרמיזה והאפקטים שלה.

מאמר אחר עוסק ב"אלמנטים סגנוניים ביצירות עמליה כהנא-כרמון". כהנא-כרמון כתבה פרוזה לירית, שבה נודעת חשיבות מרכזית לסגנון. ברגד מבקש לדון בשלוש תחבולות סגנוניות ביצירת כהנא-כרמון - ארכאיות, קלישאה ומליצה, ולנתח את השימוש בהן בסיפור הקצר "לבנות לה בית בארץ שנער". הוא רואה אלמנטים סגנוניים אלה כבולטים ביצירת כהנא-כרמון בכלל, ומרכזיים בעיצוב הטון הסיפורי, האפיון, מבנה המעשה הדרמאטי או המטונימי, והמוטיבים. לתחבולות אלו כמה תכונות משותפות: קשה להגדירן בבהירות גמורה, קשה להבחין ביניהן, והן יוצרות את הסגנון הגבוה של כהנא-כרמון. מכאן מדגים ברגד את השימוש בתחבולות אלו על ידי מספר דוגמאות בסיפור קצר זה. אפשר לשאול מהם קני המידה באמצעותם מסיקים שאמצעים סגנוניים מסוימים - ולא אחרים - הם מרכזיים, והאם די בדוגמאות אחדות מסיפור קצר כדי לאשש תיזה באשר לסגנונו של יוצר? זאת ועוד, האם הדינאמיקה של העברית מאפשרת לקבוע תמיד ובהחלטיות מסמרות באשר לרמתו של סגנון, לתקניו, תת-תקניו ועל-תקניו של שימוש לשוני מסוים? האמנם, למשל, ניתן לקבוע בהחלטיות ש"ינטרה לה איבה קלה" הוא מטבע לשוני מליצי, כטענת ברגד, ולא שימוש תקני, שאפשר למצא אותו בעיתון? האמנם אפשר לקבוע בוודאות ובהחלטיות ש"חפצה בכל מאודה" הוא ביטוי ארכאי ומליצי? ואם לפנינו שימוש תקני ותו לו, האפשר לראות את צירופי-הלשון האלה בדרך שרואה אותם ברגד? דוגמאותיו של ברגד מעניינות כשלעצמן, למרות הבעייתיות שלהן.

מאמרים אחרים בספר הם "הפכים בינאריים בשירת אמיר גלבע", "שירים על שאול: גישה סמיוטית", ו"ריאליזם ומיתוס ביצירות הזז" (והשווה ספרו האנגלי על הזז, 1982). יש לברך את חתן הספר על כינוס מסותיו ומאמריו, ששמונה מהם נכתבו בשנות השבעים, חמישה בשנות השמונים ואחד ב-1990; ועל כינוס דברי הביקורת שלו, שנכתבו בשנות השבעים והשמונים. ברגד כותב בדרך ארץ ובאהבה לספרות העברית ולעושים בה, גם כשאינו חושך מהם את הערותיו בעלות הכוונות הבונות. ברגד הוא חוקר שראוי לקיתונות של שבחים, כמי שעיסוקו בלשונו ובספרותו, והוא מבקש להיראות כמיישם את "בצדק תשפוט עמיתך", כשהעמית "לא לנצח יריב ולא לעולם יטור".

אוניברסיטת קליפורניה, לוס-אנג'לס